

זמן מתן תורתנו

חג השבועות – הרב אורי הולצמן

בחג השבועות חוגגים עם ישראל את מעמד הר סיני וקבלת התורה, וכמו שתיקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפילה "את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו". והשאלה הגדולה הנשאלת בפי כל היא, שבתורה שבכתב אין איזכור לכך שביום הזה שמחים על קבלת התורה; רק בתורה שבעל פה כפי שחיברו חז"ל בתפילה וכן מובא בגמרא בפסחים (דף סח,ב) קשרו חז"ל את יום חג השבועות אל השמחה על קבלת התורה, ומדוע במקרא אין אנו מוצאים איזכור וחיבור בין מעמד הר סיני לחג השבועות? וראה מאמרנו לחג השבועות (תשע"ט) חג הקציר חג מתן תורה מה שכתבנו בזה. ועדיין, אחר כל מה שנאמר, השאלה עדיין עומדת בעינה; כי בסופו של דבר, כשפותחים את התורה וקוראים על חג השבועות אין מוצאים ולו פעם אחת את ענין קבלת התורה.

ובאמת שניתן לשאול את השאלה בצורה הפוכה: הרי כנגד כל אירוע מכונן בהיסטוריה של עם ישראל קבעה התורה חג לזיכרון; על הנס הגדול של יציאת מצרים קבעה התורה את חג הפסח, על הנהגת ישראל במדבר קבעה התורה את חג הסוכות, וראוי היה לנו גם למצוא בתורה קביעת חג לזיכרון כנגד מעמד הר סיני. ובאמת שכך עשו חז"ל כשחיברו את חג השבועות למעמד קבלת התורה, אך מדוע בתורה עצמה אין אנו מוצאים את קביעת הזמן המיוחד לזיכרון מעמד הר סיני. והשאלה הזאת מקבלת משנה תוקף, כאשר אומרת התורה בפרשת ואתחנן:

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון. (דברים ד, ט-י)

והרי הרמב"ן שם בפירושו לתורה ובהשגות לספר המצוות (ל"ב) באמת מוציא מן הפסוקים האלה מצות לא תעשה גמורה שלא לשכוח את תיאור מעמד הר סיני¹. מדוע אם כן, לא קבעה התורה במפורש מועד מיוחד סביב המאורע הזה?

ובאמת שיש לראות דבר הפלא ופלא: והוא, שכאשר נעבור על סדר התנ"ך, נוכל לראות כי הסיפור של מעמד הר סיני יורד ונעלם כביכול מתוך סיפור ההיסטוריה של עם ישראל. ואמנם שבחומשים: שמות, ויקרא ותחילת דברים, יש עסק שלם סביב מתן התורה ונתינת המצוות, אך לאורך התנ"ך במקומות שהתורה או הנביא מסקר את ההיסטוריה של עם ישראל, ישנה כמין השמטה מכוונת של מעמד הר סיני. ותחילה יש להראות, כיצד בפרשת ואתחנן, במקום שכן מזכירה התורה מעמד הר סיני, היא מעמידה את שני המאורעות של יציאת מצרים ושל מעמד הר סיני זה לצד זה ואומרת:

כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו.

השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי.

מעמד הר סיני –

או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לך ה' אלקיכם במצרים לעיניך. (דברים ד, לב-לד)

יציאת מצרים –

ושוב פעם מיד בסמוך:

אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו.

מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש.

מעמד הר סיני –

ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בלחץ הגדל ממצרים. (שם, לה-לז)

יציאת מצרים –

מעמד הר סיני יש לו מקום ומעמד חשוב לעצמו ואין הוא נכלל בתוך הסיפור של יציאת מצרים, ואף על פי כן במקומות שיש התייחסות לסיפור ההיסטורי של עם ישראל אנו מוצאים תמיד את יציאת מצרים, ואילו מעמד הר סיני מושמט ואינו מוזכר [מלבד מקום אחד עליו נעמוד בהמשך הדברים]. ומקורות רבים יש לאורך התנ"ך המראים את הנקודה הזאת, ולא נציין כאן אל חלק מהם.

¹ וראה מה שכתבנו במאמרנו לפרשת ואתחנן (תש"פ) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך שבחז"ל באמת לקחו את הפסוק הזה לעניין זכירת ה"דברים", דברי התורה, ולא לעניין זכירת המעמד עצמו. וראה שם מה שבארנו.

בפרשת עקב, בפרשת היראה, נאמר:

וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלקיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה. ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו. ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם בַּרְדָּפִם אַחֲרֵיכֶם וַיֹּאבְדֵם ה' עד היום הזה. ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה. ואשר עשה לדתן וְאֶבְרָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַעַם וְאֶת בְּתִיהֶם וְאֶת אֹהֲלֵיהֶם וְאֶת כָּל הַיְּקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל. כִּי עֵינֵיכֶם הִרְאִיתָ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה. וְשִׁמְרַתְּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם לְמַעַן תִּחְזְקוּ וּבִאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. וּלְמַעַן תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר וְלִזְרַעְךָ אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ. (דברים יא, ב-ט)

בפסוקים האלה יש סיכום של גלויי כבוד ה' שעשה ה' לדור המדבר שאמורים להביא את האדם לידי יראת ה' ושמירת המצוות, ודווקא המעמד הגדול של הר סיני אינו מופיע ברשימה.

וכן בפרשת כי תבוא, במצות הביכורים, מספר מביא הביכורים בקצרה את ההיסטוריה של עם ישראל עד הביאה לארץ, ואילו מעמד הר סיני אינו מסופר:

וַעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגֶר שָׁם בְּמִתִּי מֵעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב. וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה. וַנִּצְעַק אֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת עֲנֵינוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ. וַיֹּצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבִמְרָא גָדֹל וּבִאֲתוֹת וּבִמִּפְתִּים. וַיֹּבֵאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ. (דברים כו, ה-ט)

וכן בסוף התורה, בסוף פרשת וזאת הברכה, כשמסכמת התורה את מעשיו של משה רבינו נאמר:

וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים. לְכָל הָאֲתוֹת וְהַמִּוִּפְתִּים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לִפְרָעָה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אֶרֶצוֹ. וּלְכָל הַיּוֹם הַחֲזָקָה וְלְכָל הַמִּוִּרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל. (דברים לד, י"ב)

וכאן הפלא כפול ומכופל; כי לכאורה עיקר תפקידו של משה הוא להיות מוסר התורה לעם ישראל, ומעמד הר סיני הוא מאורע מרכזי בסיפור חייו של משה. ואמנם, כאן בסיכום חייו, בחרה התורה להזכיר רק את פעולותיו ביציאת מצרים ולא את תפקידו ומקומו במעמד הר סיני וקבלת התורה. כן אמנם יש לציין, שרש"י באמת כותב ש"ולכל היד החזקה" זה – שקיבל את התורה בלוחות בידיו. ואילו האבן עזרא והרמב"ן מפרשים את "ולכל המורא הגדול" שהוא – מעמד הר סיני. אולם לפי פשוטו של מקרא היד החזקה והמורא הגדול הוא ביציאת מצרים, כמו שראינו לעיל בפרשת ואתחנן – או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרע נטויה ובמוראים גדלים וגו', ובפרשת הביכורים – ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמופתים. ונראה שכל אלו המפרשים באמת הרגישו את החסר הגדול של מעמד הר סיני בקורות חייו של משה רבינו, וחיפשו היכן הוא מרומז. אולם לפי פשוטו של מקרא, אף כאן ישנה השמטה מכוונת של מעמד הר סיני כמו בשאר המקומות.

ובסוף ספר יהושע, כשמחדש יהושע את הברית עם ישראל, הוא חוזר ומספר את כל מה שעברו ישראל מאז תרח אבי אברהם ועד שנכנסו לארץ, ושוב פעם את מעמד הר סיני הוא משמיט:

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַנָּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאָבִי נָחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרָהָם מֵעֶבֶר הַנָּהָר וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַרְבֶּה אֶת זָרְעוֹ וְאֶתֵּן לוֹ אֶת יִצְחָק. וְאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו וְאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת הָר שְׁעִיר לְרִשְׁתָּ אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יֵרְדוּ מִצְרַיִם. וְאֶשְׁלַח אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶגְפֹּךְ אֶת מִצְרַיִם כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקֶרְבּוֹ וְאַחֲרֵי הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם. וְאוֹצִיא אֶת אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַתִּבְאוּ הַיָּמָה וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיכֶם בְּרֶכֶב וּבִפְרָשִׁים יָם סוּף. וַיִּצְעְקוּ אֵל ה' וַיִּשְׁמַע מֵאֶפֶל בִּינֵיכֶם וּבֵין הַמִּצְרִים וַיֵּבֵא עָלֵיו אֶת הַיָּם וַיִּכְסֶּהוּ וַתֵּרָאִינָה עֵינֵיכֶם אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וַתִּשְׁבּוּ בַּמִּדְבָּר יָמִים רַבִּים. וְאֵבִיא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּלְחֲמוּ אֶתְכֶם וְאֶתֵּן אוֹתָם בְּיָדְכֶם וַתִּירָשׁוּ אֶת אֶרֶץ אֲשִׁמִּידִם מִפְּנֵיכֶם. וַיִּקֶּם בָּלָק בֶּן צָפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא לְבָלָעַם בֶּן בְּעוֹר לְקַלֵּל אֶתְכֶם. וְלֹא אֲבִיתִי לִשְׁמַע לְבָלָעַם וַיִּבְרַךְ בְּרוּךְ אַתְּכֶם וְאַצֵּל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ. וַתַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַתִּבְאוּ אֶל יְרִיחוֹ וַיִּלְחֲמוּ בָכֶם בַּעֲלֵי יְרִיחוֹ הָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגְּרִגְשִׁי הַחַי וְהַיְּבוֹסִי וְאֶתֵּן אוֹתָם בְּיָדְכֶם. וְאֶשְׁלַח לְפָנֵיכֶם אֶת הַצִּרְעָה וַתִּגְרָשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא בַחֲרָבָךְ וְלֹא בַקֶּשֶׁתְךָ. וְאֶתֵּן לָכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִגְעַת בָּהּ וְעֵרִים אֲשֶׁר לֹא בְנִיתֶם וַתִּשְׁבּוּ בָהֶם כְּרִמִּים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נִטְעַתֶם אֶתֶם אֲכָלִים. (יהושע כד, ב-יג)

וכן בפרקי התהלים המסקרים את סיפור עם ישראל כגון מזמור עח ומזמורים קה-קו, מדלג המשורר על המאורע של מעמד הר סיני. וכן במזמור קיד "**בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם**" וכו', המספר על הניסים שנעשו לישראל ביציאת מצרים ובמדבר, אין בו איזכור מפורש למעמד הר סיני. ואמנם חז"ל בגמרא (פסחים קיח,א) מצאו רמז בפסוק "**הַהָרִים רָקְדּוּ כְּאִילִים גְּבֻעוֹת כְּבִנֵי צֶאֱן**" למעמד הר סיני, אולם גם לפי דבריהם המעמד לא נכתב מפורש כמו שאר הניסים, רק ברמז. וגם מה שמוזכר, עיקרו מספר על הגילוי הגדול של כבוד ה' והופעתו בבריאה, ולא מוזכר בו ענייני מסירת התורה. וכן במזמור סח המספר במפורש על מעמד הר סיני, עיקר הדגש הוא על הופעת ה' בעולם, ולא על מתן התורה: **אֶרֶץ רַעֲשָׁה אֶף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹקִים זֶה סִינֵי מִפְּנֵי אֱלֹקִים אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל** (תהלים סח, ט).

ואמת, שאולי ניתן לתת בכל מקום ומקום תשובה מקומית, אך התמונה הכללית בראיית כל המקורות יחד היא [והבאנו רק מקצתם], שיש כאן מהלך עקבי ויסודי של העלמת המאורע הזה של מעמד הר סיני. וכעת, אל כל המקורות האלה, ניתן לצרף גם את שמחת חג השבועות כפי שפתחנו בראש המאמר, שבתורה שבכתב אין איזכור לחגיגתו בתור "**זמן מתן תורתנו**".

אכן אמנם, במקום אחד כן מופיע מעמד הר סיני מפורש בתוך סיפור ההיסטוריה של עם ישראל בדיוק כמו שהיינו מצפים לראות בכל אחד מן המקורות המצוטטים לעיל, והוא בספר נחמיה במעמד כריתת ברית האמנה:

אתה הוא ה' האֱלֹקִים אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּרִכְשֵׁי כַּשְׂדִּים וְשָׁמַת שְׁמוֹ אַבְרָהָם. וּמִצֵּאת אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמַן לִפְנֵיךָ וְכָרוֹת עָמּוֹ הִבְרִית לָתֶת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחֲתִי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַיְבוּסִי וְהַגְּרָגְשִׁי לָתֶת לָזָרְעוֹ וְתָקַם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צִדִּיק אָתָּה. וְתָרָא אֶת עֲנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף. וְתָתַן אֶתְּךָ וּמִפְתִּים בְּפָרְעָה וּבְכָל עַבְדָּיו וּבְכָל עַם אֶרֶץ כִּי יִדְעָתָּ כִּי הִזִּידוּ עָלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לָךְ שֵׁם כְּהִיּוֹם הַזֶּה. וְהִיָּם בָּקָעַת לִפְנֵיהֶם וַיַּעֲבְרוּ בַתּוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְאֶת רַדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בַּמְּצוּלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמִים עֲדִים. וּבַעֲמֹוד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבַעֲמֹוד אֵשׁ לַיְלָה לְהַאֲרִיר לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יָלְכוּ בָּהּ. וְעַל הַר סִינֵי יֵרֶדְתָּ וּדְבַר עֲמָהֶם מִשְׁמַיִם וְתָתַן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָאֵל וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֲקִים וּמִצְוֹת טוֹבִים. וְאֶת שַׁבַּת קִדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם וּמִצְוֹת וְחֲקִים וְתוֹרָה צוִיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ. וְלָחֶם מִשְׁמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִרְעֹבָם וּמִים מִסֵּלֶע הוֹצֵאתָ לָהֶם לְצִמְאֻם וְתֹאמַר לָהֶם לְבֹא לְרִשְׁתָּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתָ אֶת יְדְךָ לָתֶת לָהֶם.
(נחמיה ט, ז-יט)

ונראה אם כן, שיש קשר מהותי בין מהפכת התורה שבעל פה של עזרא הסופר אל הסוגיה הזו; ורק בדורם של עזרא ונחמיה החזירו אנשי כנסת הגדולה את סיפור מעמד הר סיני וקבלת התורה חזרה לתוך הסיפור ההיסטורי של עם ישראל. אנשי כנסת הגדולה הם אלו שתיקנו לומר בתפילה "**את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו**" וחיברו את חג השבועות לשמחה על קבלת התורה.

אלא שעתה, אותה השאלה שהתרכז סביב חג השבועות "מדוע אין שמחת קבלת התורה מוזכרת בתורה", היא רק גדלה והתעצמה שבעתים: מדוע באמת לאורך התנ"ך מעלימים את המאורע הזה מפרקי ההיסטוריה של עם ישראל, ומה השתנה בימי עזרא ונחמיה ואנשי כנסת הגדולה שכן החזירו חז"ל את המעמד הזה חזרה לתוך הסיפור של עם ישראל.

סוד ה' לִירְאִיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם

להרשמה: shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com

להערות: shiurimholzman@gmail.com